

על הסובלנות במשנת הרב

**כללות, ודאות וייחוד • "סבלנות חלשה" ו"קנאות ממארת"
• לרומם את נקודת האמת • הקודש, הלאומיות והאנושיות •
חמץ ומצה • קנה והנה**

כללות, ודאות וייחוד

מאז תקופת ההשכלה, פרצו דעות ואידאליים שונים את חומות הגטו היהודי. דעות בנושאים לאומיים וחברתיים, כגון התנועה הציונית או התנועה הסוציאליסטית והקומוניסטית סחפו אתם רבים מצעירי עמנו, והם בחרו לנטוש את דתם ואת תורתם, ופעמים אף את לאומיותם הישראלית. להלן נברר, איך עלינו להתייחס לאמונות ודעות הנוגדות את היהדות, וכיצד עלינו לנהוג במה שהרב קורא 'סבלנות'.

דרך המלחמה הרווחת של המגינים על היהדות היתה, כפי שכותב הרב קוק במאמרו, ש"מרימים קול צעקה, מבטלים את הדעות הרעות, מגלים את זיופם ושקרם ע"י בירור גדרי היהדות", מתוך כוונה להודיע לנגררים אחר התנועה שבחרו בה, שהיא אינה מוגדרת כאידאל יהודי, וממילא ההולך אחריה מוציא עצמו מכלל היהדות" (אורות, "למלחמת הדעות והאמונות", עמ' קכט). אלא שהרב טוען, שעצם הגדרת היהדות היא טעות, משום שהיהדות כוללת הכול, וא"א להגדירה. כל הגדרה היא צמצום, והרי זה כהקמת פסל ומסכה, הבא להגדיר ולצמצם את הענין האלוקי

הכולל-כל. אמנם יש בעמים אחרים תכונות וכישרונות העולים על אלו שבישראל, אך אצלנו יש הכול במרוכז ובאחדות, כשם שהאדם מתעלה על בעלי החיים, אף שיש גבורה בארי, וזריזות בצבי וראיה חדה בנשר וכדו', ומ"מ תמצית כל התכונות שיש בכול בע"ח יש באדם, שאצלו זה מרוכז באופן אחדותי, והוא יודע להשתמש בכולם למטרה רוחנית.

בענין זה קבע הרב משוואה, שהוא קורא לה - "כללות, ודאות וייחוד". ככל שהדבר כללי יותר, כך הוא ודאי יותר, ומתוך כך הוא קנאי במובן זה שאינו מוכן לשתף דברים זרים, וע"כ הוא יחיד.

למשל, פעם פתרו בעיות אסטרונומיות בהסברים שונים. כל תופעה והסברה. מאז שניוטון גילה את כח המשיכה, התבררו כל הספקות והתופעות השונות עפ"י חוק זה, והוא נהיה כללי. וככל שהוא יותר כללי ויותר בעיות נפתרות על-ידו, כן הוא יותר ודאי ואמיתי, וממילא אין צורך בהסברים הישנים, וע"כ הסבר זה נעשה יחודי ויחיד.

כאשר מתגלים בסוגיה בגמרא בעיות שונות, קושיות וסתירות, אפשר למצוא לכל בעיה פתרון מקומי, וכך מתיישבות כל הבעיות. אך יש מי שגילה יסוד אחד שעל ידו נפשטו כל הספקות והתבררו כל הקושיות. ברור שמכאן ואילך לא נשתמש בכל ההסברים המקומיים שהשתמשנו בהם עד עתה, כי היסוד הכללי הזה הפך להיות ודאי, וממילא נהיה יחודי, שאין לנו צורך בהסברים אחרים.

האיליות היא חלקית - ישנו אל לטוב ואל לרע, אל לאור ואל לחושך, ומתוך זה היא גם מסופקת, וממילא אינה יחודית, והיא מוכנה לספוג עוד ועוד אלילים; כמו הרומאים בשעתם שכאשר כבשו את העולם, העשירו את העולם הדתי שלהם באלילים שונים.

אולם היהדות גישה כללית ואחדותית. האמונה בה' מסבירה את הכול, ומתוך כך היהדות היא ודאית ומתוך זה היא גם ייחודית - ה' אחד ואין בלתו. "יוצר הכל הוא", "כולם בחכמה עשית". וע"כ היהדות קנאית היא ולא סבלנית, ואיננה מוכנה לספוג לתוכה אמיתות מבחוץ. משה אמת ותורתו אמת, וכידוע האמת כוללת הכול, כדברי המהר"ל - יש בה את האות הראשונה, את האמצעית ואת האחרונה, וכל האותיות עומדות איתן

על שתי רגלים, בניגוד לשקר - "קושטא קאי, שקרא לא קאי" (שבת קד ע"א), כיון שבתיבה 'שקר' כל אות עומדת על רגל אחת בלבד (דרך חיים ה, ז). ושלושתן נמצאות בסוף רשימת אותיות הא"ב, ואינן מופיעות כסדרן.

"סבלנות חלשה" ו"קנאות ממארת"

ובזה מגדיר הרב סובלנות מהי.

ישנה סובלנות הנובעת מתוך מחשבה: אני חלקי בלבד, וממילא אני מוכן לקבל גם את חלקו של השני. קצת מהאמת נמצאת אצלי, ומעט אצל זולתי. ומאידך ישנה קנאות הסוברת שאצלי כל הצדק והאמת, ואצל זולתי אין כול.

היהדות מתנגדת לשתי הגישות. אין בה סבלנות של חולשה, הסוברת שיש בנו רק חלק, וממילא נהיה פתוחים לקבל השלמה מן החוץ. יש בנו כול, ובזה אנו קנאים. אך מאידך גיסא, זה שיש בנו הכל, לא שולל שגם אצל אחרים ישנם חלקים מהכול הזה.

סימן רע הוא למפלגה אם היא חושבת שרק עמה הוא מקור חיים של כל החכמה וכל היושר, וכל זולתה, הכל הבל ורעות רוח (אגרות הראי"ה ח"א, עמ' ח).

יתרה מזו, כל כוחה של תנועה אידאולוגית נובעת מנקודת הטוב והאמת שיש בה. אילולא שהיה בה נקודת אמת, לא היה לה קיום - "שקרא לא קאי". וע"כ אנו צריכים להכיר ולהודות בנקודת אמת זו, וממילא צורת המאבק יהיה בעל אופי שונה לחלוטין, שאם הכל שקר, יש אכן להילחם בה עד חרמה ולמחות את שמה וזכרה, אך כיון שיש בה ניצוץ של אמת, א"א להילחם ולקעקע את כל הבניין עד היסוד, שהרי בזה אתה נלחם גם נגד האמת, וזה לא יצלח.

כך מספר הזוהר:

ביום ההוא קיבץ נבוכדנצר כל האומות והעמים שישתחוו לצלם ההוא, ולקח כלי מביהמ"ק, שהיה חקוק בו השם הקדוש, והכניסו בפיו של אותו הצלם, ואז באותה שעה דיבר הצלם גדולות, עד

שבא דניאל וקרב לצלם ההוא, ואמר אני השליח של אדון העליון,
גוזר אני עליך לצאת מכאן. הזכיר השם הקדוש, ויצא הכלי ההוא
מפיו של הצלם ונשבר. והיינו דכתיב והוצאתי את בלעו מפיו ולא
ינהרו אליו עוד גוים (זוהר, פרשת תרומה, קעה ע"ב, בתרגום).

כל תנועה שקרית מאמצת לעצמה ניצוץ של קודש, וזה מה שנותן לה
את קיומה. וע"כ אי אפשר להילחם נגד הכול, אלא יש צורך להבדיל בין
הקודש לטומאה.

זהו שדרשו חז"ל עה"פ "איתן מושבך ושים בסלע קינך" (במדבר כד, כא).
"א"ל בלעם ליתרו, קיני עמנו היית באותה עצה, מי הושיבך אצל איתני
עולם? משל לצפור שברחה מן הצייד ונפלה לתוך ידו של אנדרואנטיה
(=איקונין של מלך). כיון שראה הצייד, התחיל מקלסה, א"ל כמה נאה
בריאה שבראת. כך היה בלעם משבח את יתרו וא"ל "איתן מושבך"
(סנהדרין קו, ע"א). הצייד נמנע מלקלוע בציפור מחשש שהוא יפגע באיקונין
של המלך, ביפה ובמועיל.

לרומם את נקודת האמת

בדברים אלו הסביר הרב את השקפתו על צורת המאבק בתנועה הלאומית
החילונית, כשנתבקש לכתוב את הגיון ליבו ע"ד אגודת ישראל. יש בתנועה
הכפרנית הזאת יסוד מוסרי הנותן לה תוקף, והוא האידאל של "כללות
האומה". כלומר: לטענתם המניע של פעולותיהם הוא הרצון לשמור על
האומה ואחדותה.

זהו "הכח המוסרי היסודי שצפון בקרבה - דוגמת השם המפורש שבפי
צלמו של נבוכדנצר, הנותן לה את העוצמה של צפור זו שישבה לה על
איקונין של מלך, שאי אפשר לזרוק בה חץ, וגם לא לידות בה אבן, שלא
יהיה כרוגם איקונין של מלך" (אגרות הראי"ה ח"ב, עמ' קעא).

הציפור הבורחת מפני הצייד מוצאת לה מחסה על האנדרטה של המלך,
מתוך ביטחון שהצייד לא יעז לפגוע בה מחשש שיפגע במלך. התנועה
הציונית "דורשת את ישועת כלל-ישראל, כולו דווקא, אינה מתחשבת
עם פרטים ולא עם סיעות ומפלגות, כי אם דווקא את הכלל כולו היא

חפצה לתפוס בלבבה, את כל ישראל וכו'". וכך כל תנועה שקרית בונה את האידאולוגיה שלה סביב נקודה אמיתית מתוך ביטחון שלא יעזו לפגוע בה, שמא יפגעו בנקודת האמת.

כנגד תנועת "אגודת ישראל" שסברה, כפי שפתחנו, שהדרך למלחמה היא לשלול את הרעיון הלאומי הכפרני, כותב הרב, שמלחמה זו לא תצלח, שהרי בסיס הרעיון הלאומי הוא "כלל ישראל", והוא יסוד מוסד בתורתנו, וא"א לנו לשלול אותו, ובמלחמה הכוללת נגד התנועה אתה נלחם גם נגד היסוד של כלל האומה, והרי זה חלק מן התורה!

הוא הדין כשחוגים שונים טוענים שאין לעלות לארץ או שאין לדבר בלשון הקודש, רק משום שהלאומיים עושים כן, ואנו איננו רוצים לשתף פעולה איתם, ומתוך כך אנו טוענים שנושאים אלו הם מחוץ לגדרי היהדות, והרי בשיטה כזאת אנו נלחמים נגד יסודות תורניים!

וע"כ צורת המלחמה צריכה להיות שונה לגמרי. תחת לדחות את כל הרעיון, עלינו לרומם את נקודת האמת ולהראות שיסוד זה מקורו בתורה, אלא שהוא מתלבש בלבושים צואים, ואותם בלבד אנו מבקשים להחליף. המלחמה המקובלת מביאה לכך שיהודים רבים טוענים, שאם אכן התורה היא נגד עלייה לארץ, נגד שימוש בשפה עברית, נגד סוציאליזם - תורה כזאת אין לנו חלק בה. שונה הדבר כשיציגו בפניהם השקפה המעריכה את הארץ, את הלאומיות ואת החברתיות. יתרה מזו, כשיראו להם שמקורן של השקפות אלו הן בתורה, אז אפשר יהיה להילחם כנגד התופעות השליליות*.

* הרב טייכטל הי"ד בעל "אם הבנים שמחה" סיפר על שמש ביהכ"ס בעיירה שהלך לעולמו ולא היתה יכולת בידי הקהילה לממן משרת שמש תחתיו, וגם לשלם פנסיה לאלמנה, וע"כ חילקו ביניהם את תפקידיו של השמש, וביקשו מהאלמנה למלא תפקיד אחד של בעלה, להעיר לפנות בוקר את האנשים לאמירת סליחות. אמרו לה, שבכל בית שתראה מזוהה, תקיש על החלון עד שיתעוררו בני הבית. אירע שהבית הראשון שנזדמן לה היה של ה"שייעגעץ" של העיירה, שמעולם לא קם לתפילה. כששאל, מי דופק על הדלת, אמרה לו שהיא אלמנתו של השמש, ושהיא ממשיכה את תפקידו. ריחם הלה על האשה ואמר לה שתחזור לביתה, והוא מבטיח לה שימלא את מקומה. כשהחל להקיש על חלונות הבתים, שאלו אותו מה רצונו ומיהו, וסיפר להם שבא להערים לתפילה. גערו בו בכל בית - "אתה תעיר אותנו לתפילה, אתה שאינך קם לתפילה ואינך מקיים מצוות, תאמר לנו מתי לקיים מצוות"?! שלחוהו מעל פניהם, ובאותו יום לא היה בניין בבית הכנסת לאמירת סליחות. כששאלם הרב בבוקר מה יום מיומיום, הסבירו לו. לא עצר

ואם המצא תמצא בזמן מן הזמנים התעוררות רוח כזאת, שיאמרו כל אלה בשם רוח האומה לבדה, וישתדלו לשלול את רוח אלקים מעל כל הקנינים האלה וממקורם הגלוי שהוא רוח האומה, מה צריכים אז צדיקי הדור לעשות? למרוד ברוח האומה, אפילו בדיבור ולמאוס את קניניה, זהו דבר שאי אפשר. רוח ה' ורוח ישראל אחד הוא, אלא שהם צריכים לעבוד עבודה גדולה, לגלות את האור והקדש שברוח האומה, את אור אלקים שבתוך כל אלה, עד שכל המחזיקים באותן המחשבות שברוח הכללי ובכל קניניו, ימצאו את עצמם ממילא, שהם עומדים שקועים ומשרשים וחיים בחיי אלקים, מוזהרים בקדושה ובגבורה של מעלה (אורות, עמ' סד).

הדרך המוצעת היא לא לדחות אותם אל מחוץ לתורה, אלא אדרבה, להרחיב את מעגל התורה, ולהראות שכל האידאלים האלה מקורם בתורה, וממילא ימצאו עצמם בתוך המעגל.

גם במכתבים רבים שהשיב הרב קוק לאחד ממכריו ברוסיה, בשם מילשטיין, ששאל בעצתו ע"ד התנהגותו עם בניו שפרשו מדרך היהדות משום שהצטרפו לתנועות הסוציאליסטיות שברוסיה, מציע לו הרב את שיטתו: "להתנהג דוקא במדת החסד הגמור עם הצעירים, ולומר להם שיש בנטייתיהם כמה דברים טובים, וכל עיקר טעותם אינו כי אם מה שהם סוברים, שהדברים הטובים שהם מרגישים, הם נגד התורה, ובאמת הם הם הינם גופי תורה" (אגרות הראי"ה ח"א, עמ' נח). במקום אחר כתב שיש להסביר להם "כי יסוד מטרתם היא באמת רצויה וכו', וכל הטעות של הדור היא רק מה שהם אינם יודעים, שכדי לבא אל המטרות הטובות שהם חושבים, צריכים בני ישראל להיות מכבדים את התורה ודבקים יפה באמונת ה' ב"ה, שהוא אור העולם כולו וחיו" (שם, עמ' קמג). "כל עיקר מה שיכלה הרשעה לתפוס אותם בלבם, הוא ג"כ מצד נטייתם הפנימית לטוב ולחסד,

הרב את זעמו: "שוטים, נכון שהוא נגוע בכל הדברים הרעים שמייחסים לו, אבל הפעם הוא לא עסק בכל מה שהזכרתם, אלא בא לעורר אתכם לסליחות, למה לא קמתם?". כך צייר בעל אם הבנים שמחה את טענות החרדים, שהם לא יגררו אחר החילונים, שאינם שומרי מצוות, לקיים מצות יישוב ארץ ישראל. ופה פרץ הרב בדמעות וצעק: "נכון, הציונים מחללים שבת וכהנה, אבל הם עוררו את העם וצעקו: צאו מתוך ההפכה! הגויים שונאים אותנו, אין לנו מקום אלא בארץ ישראל, ולא שמענו" וסיים במילים אלו: הלוואי שנזכה לתקן את העיוות ויקבל אותנו בארץ המובטחת (דף לתרבות יהודית גליון 225).

וע"כ כאשר הציעה לפניהם את רוב העוול הנעשה בסדרי המדינות לפי השקפתם, נעשו ללוחמים בעד הכלל" (שם, עמ' קעא). מה שמונח בבסיס מחשבתם היא הטעות, כאילו היהדות עוסקת בדברים שבין אדם למקום בלבד, ואין לה מה לומר בנושאים אחרים.

וכן גם ביחס לדתות השונות. התנגדותנו לא באה להרוס את כל הדתות האחרות, אלא רק לתקנן, להסיר את הפסולת המתלווה אליהן, ולחזק את פנימיותם.

ע"ד האמונות הזרות, אומר לכם את דעתי, כי לא הבלעתן והריסתן היא מטרת אורן של ישראל, כמו שאין אנו מכוונים הרס כללי לעולם ולאומיו כולם, כי אם תקנתם והעלאתם, הסרת סיגיהם, וממילא יצטרפו בזה למקור ישראל, להשפיע עליהם טללי אורות. "והסירותי דמיו מפיו ושקוציו מבין שיניו, ונשאר גם הוא לאלקינו" (זכריה ט, ז). וזה נוהג אפי' באליליות, וק"ו בדתות הנסמכות בחלק מיסודותיהן על אור תורת ישראל. וגדולים דברי הגר"א, "ואת עשו שנאתי" (מלאכי א, ג) - את הטפל לעשו, אבל עיקרו שהוא ראשו, בהדי אבהן דעלמא גניז, וע"כ "ראיתי פניך כראות פני אלקים", אמר איש האמת, יעקב איש תם, ודברו לא ישוב ריקם, ואהבת אחים של עשו ויעקב, של יצחק וישמעאל, תעלה על כל אותן המהומות, שהרשעה הנכרכת בטומאת הגויה גררה אותן, תתגבר עליהן ותהפכן לאור ולחסד עולם.

דעה רחבה זאת, ממותקת במתקה ודבשה של תורת אמת, צריכה להתלוות עם כל אורחותינו באחרית הימים, למחתם אורייתא בהיכלא מלכא משיחא בהפיכת מרירא למתיקה וחשוכא לנהורא (אגרות א, עמ' קמב).

במשפט האחרון רומז הרב למימרא, שריש מתיבתא דמלכא משיחא מכריז, שמי שאינו יודע להפוך חושך לאור ומר למתוק לא ייתי הכא (הקדמת הזוהר, ד ע"א). עניינו של המשיח אינו בהריסת העולם, אלא בתיקונו. באופן זה, גם החושך והמרירות ימצאו את תיקונם.

לסיכום, אין בנו אותה "קנאות ממארת", החושבת שהכול בנו ואין

בזולתנו דבר, אך אין בנו גם אותה סבלנות חלושה המתבוננת על היהדות כדבר חלקי, ועל שאר האמונות כחלקיות; אלא שאצלנו יש הכול, אך בהיות הכול נובע מתוך העניין האלוקי, אין זה שולל שגם באחרים יש ניצוצות מאותו טוב. מתוך כך נגזרת צורת מאבק שונה בהם: אין לשלול אותם לגמרי, אלא לקרב אותם ולהפוך את ניצוצות הטוב שבהם לאור גדול שירחיק את החשיכה.

הקודש, הלאומיות והאנושיות

במקום אחר מנתח הרב את המציאות בימינו, ומדריך אותנו בהתאם ליסודות שהוזכרו.

שלשה כוחות מתאבקים כעת במחנינו. המלחמה ביניהם ניכרת היא ביותר בארץ ישראל וכו'. אומללים נהיה אם את שלושת הכוחות הללו - שהם מוכרחים להאחד אצלנו, לסייע כל אחד את חברו ולשכללו וכו' - נניח בפיזורם, במרידתם זה על זה, ובהחלקם כל אחד למחנה מיוחד, העומדת כצר למחנה השניה. הקדש, האומה, האנושיות וכו'. שלושת הסיעות היותר רשמיות בחיי האומה אצלנו: האחת האורטודוקסית, כמו שרגילים לקראתה, הנושאת את דגל הקדש, טוענת באומץ, בקנאה ובמרירות, בעד התורה והמצוה, האמונה וכל קדש בישראל. השניה היא הלאומית החדשה, הלוחמת בעד כל דבר שהנטיה הלאומית שואפת אליו וכו'. השלישית היא הליברלית, שהיתה נושאת את דגל ההשכלה בעבר לא רחוק ועדין ידה תקיפה בחוגים רחבים. היא אינה מתכנסת בחטיבה הלאומית ודורשת את התוכן האנושי הכללי של ההשכלה, התרבות והמוסר ועוד (אורות, עמ' ע-עב).

כל אחד באומה צריך למצוא את עצמו באחת ממפלגות אלו, בהתאם לכשרונותיו ונטיית לבו, אך יחד עם זאת להכיר בערכו של האחר, ולהביט בעין יפה על התפקיד של חבריו. גם צריך להכיר שכל מפלגה שומרת על חברתה שלא תפריז בענינה, וזוהי מהעבודות הקשות שבמקדש "שלא יחסר ושלא יותיר" (יומא מט ע"א). אסור שמפלגה אחת תחשוב שכל האמת

נמצא רק אצלה ואין דבר חיובי אצל זולתה. אם "כל בעל כח מיוחד מלא הוא רק מרץ של אש ביחש לשלילתו של הכח האחר או האחרים שאינו חפץ להכירם - באופן חיים כאלה המצב נורא, הרוח מתבוקק, עמדת האמת, הכרתה הפנימית יחד עם אהבתה, מתמוטטת והיא הולכת ונעדרת, ע"י מה שנעשית עדרים עדרים" (אורות, שם).

חז"ל תיארו את האידאל החברתי של עם ישראל:

אמר רשב"ל, אומה זו כגפן נמשלה (גפן ממצרים תסיע' - תהלים פ, ט). זמורות שבה, אלו בעלי בתים. אשכולות שבה, אלו תלמידי חכמים. עליון שבה, אלו עמי ארצות. קנוקות שבה, אלו ריקנים שבישראל. והיינו דשלחו מתם, ליבעי רחמים איתכליא על עליא, דאילמלי עליא לא מתקיימי איתכליא (יתפללו האשכולות על העלים, שאלמלא העלים אין האשכולות יכולים להתקיים) (חולין צב ע"א).

רש"י פירש שם, שהעלים סוככים על הפריחה מפני הרוחות והשרב, ואילו לא היו עלים לא היו האשכולות יכולים להתקיים (היום גם ידוע לנו, שכל מתיקות הענבים - מפעולת העלים היא באה). עם ישראל הוא אורגניזם אחד המורכב מחלקים בעלי תפקידים שונים, וכל מפלגה מפרה ומזינה את האורגן כולו. זלזול בעמי הארצות, אלו העוסקים בענינים הארציים, פוגם בסופו של דבר בתלמידי חכמים עצמם. יחד עם זאת צריכים הכל להכיר בערכם המיוחד של האשכולות, אך חלילה לאשכולות להמעט מערכם של העלים (עיינו גם בספורנו ריש בהעלותך, ובכרך ב', מאמר "גוי אחד בארץ").

חמץ ומצה

בזה נבין דברי הרב על תיקון החמץ העולמי:

כל אור העתיד, הופעת כבוד ה' בעולם, תגלה את העוז לשר את הנקודה המבדלת בין עומק רע לעומק טוב, תכניס תחת החפץ הרע והשפל, חפץ טוב ומרומם, והחמץ העולמי יהפך למצה (אורות הקודש ח"ג, עמ' קפב).

הרב ציין את העוז לשַׁבֵּר את הנקודה המבדלת בין עומק הטוב לעומק

הרע. איננו שוכרים את היצה"ר, אלא מתקנים אותו, מבררים מהו הטוב ומהו הרע. מספרים על חסיד שהגיע לחוזה מלובלין ובקשו שיסייע לו לשבור את יצרו החזק. אמר לו הרבי: "חס וחלילה, אל תשבור אותו, אם תשבור אותו יהיו לך שנים!"
וכך שנינו בבבלי:

ר' אלכסנדר בן דמצלי אמר הכי: רבון העולמים, גלוי וידוע לפניך שרצוננו לעשות רצונך, ומי מעכב, שאור שבעיסה ושעבוד מלכויות. יהי רצון מלפניך שתצילנו מידם ונשוב לעשות חוקי רצונך בלבב שלם (ברכות יז ע"א).

ופירש"י: "יצה"ר שבלבנו המחמיצנו". ואף במלחמה זו נגד היצה"ר, אין לשברו ולחסלו כליל, וכבר היה לעולמים, שלאחר שהצליחו אנשי כנסת הגדולה לבטל יצרא דעבודה זרה, אמרו: הואיל ועת רצון הוא, נבעי רחמי איצרא דעבירה (ערויות). בעו רחמי ואמסר בדייהו. א"ל, חזו דאי קטלת ליה לההוא גברא כליא עלמא (יכלה העולם, שלא תהא פריה ורביה - רש"י). חבשוהו תלתא יומי ובעו ביעתא בת יומא (ביצה שנולדה בו ביום, לפי שפסק החימום מן המעיים ואפילו אותו שעיברה התרנגולת כבר, אינן מתבשלות במעיה - רש"י) בכל ארץ ישראל ולא אשתכח. אמרו היכי נעביד, נקטליה - כליא עלמא. נבעי רחמי אפלגא (שיהא שולט באדם ליוזק לאשתו ולא לאחרת - רש"י) פלגא ברקיעא לא יהבי. כחלינהו לעיניה ושבוהו ואהני דלא מיגרו ביה לאיניש בקרוביה (יומא סט ע"ב).

כשביטלו חכמים יצרא דערויות לא נמצאה ביצה לרפואה, משום שיצר זה הוא המניע לקיום העולם, ואת המלחמה נגדו יש להפנות רק נגד הצדדים השליליים שבו, אך בשום אופן לא לבטלו מעיקרו.

"אם פגע בך מנוול זה, משכהו לבית המדרש" (סוכה נב ע"ב) משכהו לבית המדרש - אל תשאיר אותו בחוץ, ואתה תיכנס פנימה, כדי שלא תאבד את הכוחות החיוביים שבו; שהרי יצר זה הוא מקור הרצון והמוטיבציה, וכשתבטל אותו, תאבד גם את הרצון ללימוד תורה. המגמה היא לשבור את הנקודה המבדלת ולהעמידו על בסיס הטוב.

האות חי"ת מורה על חטא, ואילו האות ה"א מורה על חזרה בתשובה, כמאמר הגמרא (מנחות כט ע"ב): "מפני מה נברא העוה"ז בה"א, מפני שדומה לאכסדרה, שכל הרוצה לצאת (=ממנו לתרבות רעה) יוצא, ומ"ט תליא כרעיה, דאי הדר בתשובה מעיילו ליה (רש"י: בפתח העליון בין רגל שבתוכו לגגו). ומכאן שאין צורך להרוס את החוטא לגמרי, אלא די בשבירת נקודה אחת, להפרידה מן הטוב ולטפל בה. ההבדל בין האות ה"א לאות חי"ת אינו אלא בנקודה אחת, שכאשר מנתקים אותה מן החי"ת, היא הופכת להיות ה"א. אין צורך א"כ להרוס את החוטא לגמרי, די לשבור נקודה אחת בלבד. כך מתאפשרת התשובה, ובזה תיהפך החי"ת לה"א.

כדומה לזה, ההפרש בין חמץ למצה אינו אלא פרק זמן קצר ביותר, מעבר לזה המצה נהפכת לחמץ. כך גם החילוק בין אותיות חמץ לאותיות מצה אינו אלא נקודה אחת בלבד; אם נסיר נקודה זו מן האות חי"ת, נקבל אות ה"א, והחמץ ייהפך למצה.

זהו שכתב הרב בפסקה הנ"ל, על "העוז לשבר את הנקודה המבדלת בין עומק רע לעומק טוב... והחמץ העולמי יהפך למצה".

קנה והנה

בהמשך הפרק באורות הקודש הנ"ל, כתב הרב:

ואותו קנה של חַיִת קנה, המשתמש בכוחו הספרותי לרועץ, להמם את החברה ולבצר את מקלטי הרשעה, יכרת ממנו חלקו הירוד, המשתפל לאותן התהומות האפלים, ויתקדש להראות בכוחו את מה שראוי להראות בעולם, שהאדם העשוי בצלם אלקים חי בו. ואותו הקנה שהעלה שרטון, וכרך גדול שברומי עליו הוא בנוי, שלקח עוצם כוחו מפני הירידה הישראלית, אשר באה מאז הגולם החפץ לנטיה החיצונית של ההתהדרות הגויית, ביום שנשא שלמה את בת פרעה, 'גער חַיִת קנה' (תהלים סח, לא) ויאמר הנה, 'ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן' (ישעיה מא, כז).

נבאר מעט את דברי הרב. דבריו מיוסדים על הגמרא במסכת פסחים (ק"ח ע"ב): עתידה מצרים שתביא דורון למלך המשיח. כסבור אינו מקבל מהם,

א"ל הקב"ה קבל מהם, אכסניא עשו לבני במצרים וכו'. נשאה מלכות רומי ק"ו בעצמה: ומה הללו שאין אחיהם כך, אנו שאנו אחיהם לא כ"ש? אמר לו הקב"ה לגבריאל "גער חית קנה" - געור חיה וקנה לך עדה. (פירש"י: געור חיה - אומה הרשעה. וקנה לך עדה - ישראל). דבר אחר, געור חית קנה שדרה בין הקנים, דכתיב 'כרסמנה חזיר מיער וזיז שדי ירענה' (תהלים פ, יד). (פירש"י: קנה דריש ל' קנים. בין הקנים - ביער, דחזיר ביער זו אדום שכתוב בה 'אָכְלָה וּמְדַקָּה וּשְׂאָרָא בְּרַגְלָהּ רְפָסָה' (דניאל ז, ז) זה דרכו של חזיר). א"ר חייא בר אבא אמר ר' יוחנן געור בחיה שכל מעשיה נכתבים בקולמוס אחד (פירש"י: כלומר כולם פה אחד להרע לישראל אם בא ישראל לדין לפניהם כולם מחייבים אותו. מדכתיב קנה ולא כתיב קנים משמע קולמוס אחד).

כל דרשות חז"ל הסובבות סביב פסוק זה - "גער חית קנה" - מרמזים על מלכות אדום, היא המלכות הרביעית, שבעיצומה של גלות ארוכה זו אנו שרויים. וממלכת רשע זו היא הנצרות, כפי שהאריך הרמב"ן בכמה מקומות: "ענין גלותינו זה וכו' והנה אויבך ושונאיך רמז לשתי האומות אשר ירדפו תמיד אחרינו", ושתי האומות הם הנוצרים וההגרים (עשו וישמעאל - באור הלבוש) (רמב"ן, ויקרא כו, טז. וע"ש בביאור הרב שעוועל). וכן מפורש בויכוח הרמב"ן, ש"אויבך" הם הנוצרים, ו"שונאיך" הם הישמעאלים.

ודע, כי אנו הסומכים על דעת רבותינו ז"ל, חושבים כי אנו היום בגלות אדום, ושאין לנו עמידה ממנה עד בא המשיח, כאשר אמר אבינו הזקן והיה כאשר תריד, וכן אנו דורשים אמלאה החרבה, ומקרא מלא אצלנו, "ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו והיתה לה' המלוכה" (עובדיה א, כא). אבל עיקר הכוונה בזה, כי האדומים היו הטועים ראשונה אחרי האיש שטען שהוא משיח, וטענו עליו גם באלוהות, והם באו ארץ אדום, ופשטה טעותם עד רומא הקדושה להם, ונתבססה שם בימי קונסטנטין המלך ע"י רומי האדומי, אשר יסד להם תחבולות ממשלת כומר רומא ואמונתם בו, והסיבה והשרש עיקר כל דבר, שכן תחשב רומי ואדום מלכות אחת, אע"פ שהם אומות שונות. ועם כל זה הם

קרובים ונעשה הכל עם אחד וארץ אחת, בהיותם על דעה אחת

(כתבי הרמב"ן, ספר הגאולה, עמ' רפד).

וכ"כ הגר"א: "זו מלכות הרשעה, שהרחיבה את בתינו ושרפה את היכלנו, והגלתנו מארצנו" (גיטין נז, ע"ב). הקשה אבן עזרא, דאמרינן שגלותנו היא גלות אדום, והלא מלכות רומי היא פתים, ואדום היתה תחת ישראל בשעת החורבן. אלא שסנחריב בלבל את כל האומות, ומי שישב במדינה זו הושיב במדינה אחרת, והיתה קבלה בידם, שאת אדום הושיב ברומי" (פירוש הגר"א לאסתר א, כב).

ומלכות זו, כמה אפיונים לה.

א. היא הטוענת לבכורה ולבחירה החדשה, במקומם של ישראל, והוא הוא החזיר מיער - הדר בין הקנים - הפושט טלפיו לומר: ראו שאני טהור, והריני כישראל.

ב. אדום הוא המשתמש בקנה כמכשיר ספרותי, המפרסם את השקפת עולמו בין האומות ומנגח את ישראל. "שכל מעשיה נכתבין בקולמוס אחד", רש"י: "להרע לישראל" (פסחים שם, שם). ונרמז הדבר בארבעת המלכים שבפרשת לך לך, המורים על ארבעת המלכויות. "ותדעל מלך גויים" - זו המלכות הרביעית, האחרונה, - "שהיא מכתבת טירוניא לכל אומות העולם. כלומר, כל המלכויות הקודמות לאדום, לא היתה מלכותן נוהגת אלא במקום אחד, ואילו תדעל, נסתמה מלכותו על הגוים בכלל, והיינו שהתנגדותו לישראל אינה מוגבלת למקום אחד של גבולות מלכותו, אלא שהתנגדותו הוא ארס הסתה המתפשט למרחקים של כל העמים, וכתב טרוניא לכל האומות, להכניס בקרבם סמא דמותא של ניגוד לישראל, ומציאות הסתה שבו גדולה היא עד כדי כך, ששם התואר שלו בחשבון המלכות הוא "מלך גויים". ועלינו לדעת כי גלותינו זאת הרביעית, קרויה היא לפעמים בשם גלות רומא, ולפעמים בשם גלות אדום, מפני שהטרוניא שאדום שולחת לכל האומות - מרומא היא מתפשטת, וע"כ נעשו שתי השמות 'גלות רומא' ו'גלות אדום', לשמות מתחלפים בלשוננו" (הרב הוטנר, פחד יצחק, פורים, עמ' קיג).

ג. היא יונקת כוחה מנפילתם של ישראל, "יען אשר אמרה צור על

ירושלים... אמלאה החרבה' (יחזקאל כו, ב) אתמלא מחורבנה של ירושלים",
רש"י: "וצור מאדום הוא".

ותהליך זה החל דווקא בזמן גדולתן של ישראל, בזמנו של שלמה המלך,
שאז "נתמלא דיסקוס של לבנה" (שמות רבה טו, כו), ואז נפל.

"אמר ר' יצחק, בשעה שנשא שלמה את בת פרעה, ירד גבריאל ונעץ קנה
בים והעלה שרטון, ועליו נבנה כרך גדול שברומי" (סנהדרין כא, ע"ב).

כי זה היה תחילת עבירה לע"ז בירושלים, כדאמרינן בפרק במה
בהמה, שהכניסה לו אלף כלי זמרים ואמרה לו כך עובדים ע"ז
פלוגי. וזה היה תחילת החרבון, כמ"ש פן יפתה וכו' ואבדתם
מהרה, ולכך בו ביום נעץ קנה וכו' כי היה תחילת ישובו של רומי,
כמ"ש שלא נתמלאה צור אלא מחורבנה של ירושלים, והיה זה ע"י
גבריאל, כי בידו ניתן גחלי אש לשרוף ירושלים, כדאמרינן בפרק
יום הכפורים. ולזה ניתן בידו ג"כ ישוב של רומי שהיה מחורבנה
של ירושלים, וכו'. ויש לפרש שנעץ קנה לרמוז על מלכות רומי
שנאמר עליו גער חית קנה, ע"ש שנמשלו כחזיר יער, הדר בין
הקנים. וע"ז התפלל דוד גער חית קנה - גער אותה שחיותה
במקום קנה שנעץ גבריאל בים (מהרש"א שם, שם).

"גער חית קנה" - הקנה רומי לחיה הדרה בין הקנים, והיא החזיר. אך הקנה
משמש גם כקולמוס לכתיבה, וכך התפשטה הנצרות דרך כתבי הקודש.

כרם, הרב מרחיב את מושג הקנה לתחום הספרותי הרחב, ותחת הדחייה
המוחלטת של חוגים ביהדות את תנועת ההשכלה, ובמלחמתם בה התנגדו
לכל כתיבה ספרותית וקריאה בה, טען הרב, שזהו הכוח השולט היום, ויש
לו השפעה אדירה על הדור, ועל כן עלינו לאמץ כלי נשק זה, הקולמוס,
העט, ולהשתמש בו כדי להגן על היהדות, ואף לפרסם את יסודותיה.

ככמה מקומות האריך הרב לדבר על הערך החיובי של הספרות:

כמה אנו צריכים לחזק ידי סופרים ומשוררים וכל בעלי כשרון
אומנותי, המוכשרים לעבוד על שדי המחשבה הצלולה, מחשבת
התחיה הלאומית, בנקודת קדושתה העליונה, ששם שרוי נצחה
והוודה (אגרות ח"ב, עמ' קלו).

הרינו קרואים לחפש אחרי דרכי תעמולה של קרוב הלבבות... וע"ז אנחנו צריכים שלא לאחר, ולהשתמש בכח של ספרות... (אגרות הראי"ה ח"ב, עמ' קעב).

חמושים אנו צריכים להיות למלחמת ה' בעמלק, הפנימי והחצוני, והננו חייבים להכין לנו את הנשק הזמני, העט. אנו צריכים לתרגם עפ"י הסגנון הזמני את כל האוצר הקדוש שלנו וכו' לקרבם לבני דורנו, דוגמא של עזרא שנשתנה הכתב על ידו (שם, עמ' רכו).

וכיון שבין כל הדברים המושכים את הלב בזמננו, והפועלים הרבה על החיים, היא הספרות והשירה מוכרחים אנחנו להראות, שגם בזה המקצוע יהיה לנו משלנו, ולא תהיה עוד ברית כרותה שכל בעל כשרון ספרותי, וכל משורר מפורסם, מוכרח להיות כופר ופושע ישראל למפרע. את מגדל התרמית הזה אנו חייבים להרוס, ולהראות לכל באי עולם את ההוד השירי והנועם הספרותי, אשר יפרחו משוקים ממקור חיי האומה הטבעיים והנאמנים, מקור מים חיים ה' (שם ח"א, עמ' קצה).

העט כבש את העולם, הוא רודה במחשבות, ברגשי הלב וגם במעשים. בבטחה הוא עושה דרכו, חיציו שנונים ומדקרות חרב במנוחה הוא שולח. היעלה על הדעת שאנו רשאים לחשות ולא לקנות את הזין המודרני הזה? אבל זה העט איננו "נהרא דמיכיפיה מיבריך". הוא לוקח את חילו מאוצר המחשבה וכו' ואנחנו למה לא נעשה לנו גם אנו עט, היבש מוחנו חלילה? והם צריכים להיות כטל מלאים הגיון אמת ודעת קדש, התם כל רעיון מקרב לבנו פנימה? (שם, עמ' כה).

מתקוותיו של כבוד גאונו על אסיפות רבנים, הנן אצלי תמיד חלומות שאין בהן כעת לדאבון לבנו, אפילו קסם של יופי המעטר איזה דמיון נאה וכו' לא נבקש כעת עדין אסיפות, כי אם ספרות נייסד (שם, עמ' רמ).

גם את הקנה, שהוא כלי הזין של הספרות, כמו החמץ, אין לשוברו כליל ולבטלו, אלא די להכרית ממנו את חלקו הירוד, זה המשתפל לתהומות

השפלים ומנוצל לרעה ע"י מושכי עט הסופרים, שתחת להשתמש בעט ולכתוב ספרות טובה ויפה, משתמשים בו כדי לתאר עולמות מגונים ודברים שליליים. חלק ירוד זה בא לידי ביטוי ברגלה של הקו"ף, וכאשר תקוצץ רגל הקו"ף היא תיהפך לה"א, ובזה ה"קנה" ייהפך ל"הנה", והוא שמו של משיח - "ראשון לציון הנה הנם, ולירושלים מבשר אתן". תיקונה של הספרות, כריתת רגלה של היורדת לתהום, ולא חיסולה, היא שתסלול את הדרך למשיח, כשה"קנה" יהפך ל"הנה".

ומניין ש"הנה" הוא שמו של משיח? "תנא דבי ר' ישמעאל, בשכר שלשה ראשון זכו לשלשה ראשון (רש"י: בשכר שלשה ראשון - שביתת הרגל דפסח, ושביתת הרגל דחג ונטילת לולב שנקראו ראשונים). זכו לג' ראשון: להכרית זרעו של עשו, ובנין ביהמ"ק ולשמו של משיח. להכרית זרעו של עשו, דכתיב 'ויצא ה' ראשון אדמוני'. לבנין ביהמ"ק דכתיב 'כסא כבוד מרום מ' ראשון מקום מקדשנו'. ולשמו של משיח, שנא' 'ראשון לציון הנה הנם ולירושלים מבשר אתן'" (פסחים ה, ע"א).

וביאר המהרש"א:

הענין מבואר, כי טעם השביתה בפסח, שנא' בו "הראשון", כי בו נגאלו ישראל מן המשעבדים אותם. והקב"ה היה דן אותם בכל מיני מכות וטביעה בים, ובזכות שביתה זו יגאלו גם לעתיד מעשו שנקרא ראשון המשעבד אותנו, והקב"ה ידין אותו ויכרית זרעו. וכדאמרינן בפ"ק דר"ה בניסן נגאלו ובניסן עתידין להגאל. והוא טעם השבתת שאור בפסח, כי שאור שבעיסה הוא היצה"ר, הוא כוחו של סטרא אחרא, שרו של עשו, שיכרת בזמן הגאולה וכו'.

המלאך גבריאל, הוא זה שנעץ קנה בים, והכין את הבסיס לעליית מלכות רומא, והוא זה שנצטווה עתה להחזיר המצב לקדמותו: "אמר הקב"ה לגבריאל: גער חיית קנה וקנה לך עדה" (פסחים שם, ע"ב). ומקור הדברים הוא בספר הזוהר:

בוא וראה במצרים שולטת אותה חית קנה, וממנה יוצאים כמה ממשלות למיניהן, וכולם הם בסוד חמץ, כיון ששיבר אותה הקב"ה, הוציא חמץ והכניס מצה. במה שיבר, היינו בחוט דק וקטן

מכל שיבר את הח' דחמץ ונעשו אותיות מצה, והיינו ששיבר אות ח' של חיה זו הנקראת חמץ, וע"כ נקראת חית קנה, מפני שקל לשבור אותה כמו קנה זה. במה נשבר, היינו בחוט קטן כשערה שיבר את הח' והעבירה מאות זה ונעשה מצה. וע"כ כתוב גער חית קנה, כי גער בה הקב"ה ונשברה הח' של חמץ ונעשית ה'.

ועתיד הקב"ה לשבור את הקנה ההוא כעין זה, דהיינו שישבור רגל הק' מן הקנה, וישאר הנה. וזה שאמר הנביא, "הנה ה' אלקים בחזק יבא וזרועו מושלה לו הנה שכרו אתו ופעולתו לפניו". מהו ופעולתו? היינו הפעולה שבק' ההיא, שישבור רגלה, והיא פעולה לפניו, כי הוא יעביר רגלו של הק' דקנה, ויהיה הנה, "ראשון לציון הנה הנם" (פרשת פנחס, דף רנב ע"א, ע"פ תרגום הסולם).

הרי לנו דברי הזהר הקדוש, כשהם מתורגמים ומבוארים בשפה ספרותית, מתאימה לדורנו, בספר אורות הקודש*.

וב"ה מתממש חזונו של הרב. יותר ויותר אנשים מוכשרים מושכים בעט הסופרים, ומשתמשים בקנה לגלות את המאור שבתורה ולתאר את יופייה של היהדות; הם שברו את רגל הקו"ף, ומפנים את הדרך ל"ראשון לציון הנה הנם".

* סיפור לי הרב עוזי קלכהיים זצ"ל, בשמו של הנזיר, שהרב זצ"ל היה כותב פרקי אורות הקודש לאחר שלמד כלילה בספר הזהר.